

АВСТРИЙСКИЯТ ВЕСТНИК "НОЙЕ ФРАЙЕ ПРЕСЕ" ЗА СТЕФАН СТАМБОЛОВ

Радослав Мишев

Периодичният печат е допълнителен източник на информация за историческите събития и личности. Той е такава форма на общественно-политическо общуване, при която добре се открояват различните мнения, интереси и концепции. За разглеждания период, когато липсват други средства за масова информация, печатът е най-чувствителният катализатор на общественно-политическите проблеми. В това отношение Стефан Стамболов, като министър-председател през 1887—1894 г., се радва на усиленото внимание от страна на кореспонденти на влиятелни и популярни западноевропейски вестници.

Австрийският вестник "Нойе Фрайе Пресе" е един от водещите европейски всекидневници, който постоянно публикува материали за политическите събития в Княжество България. Вестникът е основан през 1864 г. във Виена като рупор на деловите кръгове в дуалистичната монархия. Понякога австро-унгарското Министерство на външните работи публикува в него секретни дипломатически документи. "Нойе Фрайе Пресе" е богат на съдържание и тематика. Излиза два пъти дневно в значителен брой страници и поднася на читателите си всеобхватна вътрешна и външнополитическа информация.

През август 1888 г. се навършва една година от идването на Фердинанд в България и се открива железопътната линия Виена-Цариград. По този повод "Нойе Фрайе Пресе" публикува много материали, в които категорично подкрепя политиката на Стамболовото правителство. Вестникът с готовност акцентира върху икономическия успех на българското правителство, за да повиши неговия политически авторитет в страната и чужбина. На 20 август "Нойе Фрайе Пресе" отпечатва като уводен материал интервюто "Разговор със Стамболов", в което му прави много ласкава характеристика. Непосредствено след това интервю биват публикувани в благожелателен тон три нови обширни материала под общото название "Впечатления от България" /"Княз Фердинанд", "Управление на държавата и реформи" и "Опозицията"/.

В настоящата публикация предлагаме материала "Разговор със Стамболов", който показва част от проблемите в началния етап на управлението на българския министър-председател, когато неговите големи постижения все още предстоят. Текстът се публикува с незначителни съкращения, означени с многоточие. Правописът е по възможност съвременен, а поясненията за лица и събития са дадени като бележки.

РАЗГОВОР СЪС СТАМБОЛОВ

[Кореспонденция на "Neue Freie Presse", София, 20.VIII.1888 г.]

София отпразнува годишнината от качването "възкачването/ на трона на княз Фердинанд и откриването на железопътната линия до Цариград...¹ София придаде на тези празници известен блясък и европейско значение. Българите чувстват това и гордостта, която ги изпълва, не ще бъде без въздействие върху положението във вътрешността на страната. Отношенията между княз и народ и мястото на правителството ще се заздравят, а агитацията, която идва отвън, ще намери по-трудно почва отколкото досега. Още преди откриването на линията, което според думите на министър Начович² прави България" за всички страни европейска провинция", тя претърпя силен удар. Тук бяха изпратени емисари, които трябваше "на всяка цена" да завербуват България като участник в големия панславистки празник в Киев. Въпреки всичко не беше спечелен никой. Сега в страната дори малки или по-големи превратаджийски опити трябваше да придадат на киевските речи натиск за отмъщение, но бандите, които скитаха из българските гори за руска сметка, трябваше да хвърлят политическата маска и станеха обикновени бандити, които вилнеят в България подобно на своите събратя в Гърция, Мала Азия и европейските планински провинции на Турция...

Малко преди обявленията за самостоятелното място на България политическият свят на Европа бе хвърлен в най-лоши страхове за тукашното положение на нещата. Говореше се за смяна на министрите, за преговори на някои министри за нови кандидати за трона с представители на чужди сили и отпътуването на княз Фердинанд се считаше за предстоящо. Сигурно Ориентът остава, както се казва за него, не без известно хитро задоволство от заблужденията на Европа "тера инкогнита", а както изглежда и по-нататък иска да остане.

За да се овладее положението, тук в страната има нужда от собствена намеса от проникателност, познаване на хората и енергия. Тези качества на българския министър-председател се възхваляват, който със здрава ръка води юздите и за който се предполага, че няма така скоро да изчезне от политическия живот. Стамболов е водач на министерството и също така на мнозинството в парламента. Той е майстор на словото, знае да държи масите, но познава също и малките умения в кулоарите на парламента, за да действа убедително и да осигури влиянието на правителството. Той е едновременно оратор и агитатор. През нощта, когато улиците на София са потънали в дълбок сън, прозорците в дома на Стамболов са осветени. Там се обсъжда, като се привличат най-сигурните членове на партията, програмата за идващия ден. Стамболов притежава също енергия за действие и здравата

му ръка нерядко му е навличала името /репутацията/ на безогледно действие на силата. Както всички хора на деня в България, така също и Стамболов е още много млад. Той е самоук човек и като бивш букурещки търговец е много по-малко образован от Начович, Стоилов или Вълкович, който минава за един от най-фините дипломатически таланти в Цариград, но неговата сила на действие го е издигнала на първо място.

Стамболов приема посетителите си дори в министерството. Тук той е така напълно отдаден на своята работа, че ако тя е неотложна, пропуска определения приеман час при княза. Стамболов се среща с хора, които искат да говорят с него, само в жилището си. То се намира в средата на голям площад, който няма име. Искане да го нарекат "Площад на съдебната палата", но понеже строежът на тази съдебна палата не е надминал основата и продължението му е прекъснато, тъй като парите са необходими за по-важни цели, площадът пред бъдещата палата остана без име. Няколко къщи ограждат огромния четириъгълник, в които живеят само хора от значение. До Стамболов живее водачът на цанковистите, Шишманов³, който води името си и произхода си направо от рода на владетелите Шишмановци. В двете градини на къщите, които граничат, много често се събират цанковистите⁴ и техните противници. Така те могат взаимно да се наблюдават, когато проучват /разглеждат/ политически проблеми. Срещу Шишманов живее Петков⁵, който е журналистически застъпник /говорител/ на Стамболов. Той пише статиите на в-к "Свобода" и тъй като България почита писателите, които ѝ служат, Петков, едноръкият журналист — лявата си ръка той загубил в Шипченския проход — е вицекмет на София. Тъй като Петков има много противници, той никога не излиза без револвер и оръжието е до него, когато пише статиите си, които са изпълнени с патоса на южна страст.

До Петков живее Каравелов⁶. От една година той не е напуснал дома си, тъй като е изложен на тежки оскъбнения, щом се покаже. Къщата на Стамболов е относително най-изисканата сред многото сгради. Според нашите представи тя е достатъчно обикновена, а като обикновено се представя и вътрешното ѝ обзавеждане. Няма портиер, няма прислужник и входната врата стои отворена. Полицай в сивокафява униформа пази пред стамболовия кабинет. Не е необходима никаква церемония, за да се влезе в същия.

Българският министър-председател е пред нас — един не много висок човек със святкащи очи и плешив. Лицето му е обхванато от късо подстригана брада. Стамболов говори свободно френски език. Той приема със задоволство възможността да се изкаже за положението в България. Това, което той казва, е приблизително следното: "Аз мисля, че бъдещето на България зависи от нас самите; от нашето умение и от начина, по който ние можем да се учим от младата си история. България загуби много чрез епизода Батенберг и чрез предателството на онези, които го свалиха от трона. Най-

голямата грешка беше, че когато той се завърна, написа онова писмо до царя, което получи отговор от Петербург с разкошна награда. Ние всички го заклевахме да не изпраща писмото, но въпреки това той го изпрати. Още всичко не би било загубено. Предстоеше да бъде свикано Народното събрание, а настроението беше такова, че един митинг на народа би оправил всичко. Тогава аз свиках събрание на всички партии и им обясних, че ние би трябвало да бъдем единни в подкрепата на нашия княз. Въодушевено бе решено да му бъдем вечно верни. Със задоволство би се образувало ново министерство от всички партии. Въпреки всичко князът не искаше да изчака. Както казах, не би трябвало да го оставим да се върне⁷.

Тъй като сега ние знаем това със сигурност, няма да допуснем втори път подобна грешка. Никога повече няма да оставим сегашния си княз да ни остави. Той ще замине само тогава, когато някоя външна сила го отстрани. Ако той пожелае това, без да бъде принуждаван, ние ще му заявим, че с княжеската корона той е поел задължение да издържи при нас в нужда и опасност и че затова той няма право да ни напуска за нищо на света. Ние добре знаем колко много се нуждаем от княза. Ние знаем също, че ако княз Фердинанд ни изостави, не бихме получили повече никакъв княз, чието потекло и глас има валидност в Европа. Може някой авантюрист, генерал да зажадне за трона, но княз ние не бихме получили никога повече. Но ние имаме нужда от такъв. По време на Регентството, когато пропътувахме Европа, нашите приятели имаха за нас многообразни предложения. Две, три години оставете нещата на техния ход — ни казваха — и изборът на княз ще дойде след това от само себе си. Правеха ни предложения, като че ли България е Италия или Англия според становището на този, който даваше съвети. Но всяка държава има своя индивидуалност и който познава строежа на слона, може да не му е ясен тоя на една муха. Ние познавахме нашата страна, ние знаехме, че Регентството няма да продължи дълго да съществува при народ, който е свикнал да поглежда към княз, към цар, когато България беше свободна, към султана — през времето на робството. Ние знаехме какво правим, когато избрахме нашия княз. Ние знаехме, че изборът ни е добър и събитията показват, че не сме се заблуждавали. Народ и армия са доволни и човек копнее за спокойствие — спокойствие от политически авантюри, спокойствие от намеса в правата на народа, спокойствие от стари смутители, които биха искали да попречат на подема, който България поема.

Говори се, че министерството не било единно⁸. Аз съвсем не отричам, че напоследък ние имаме нещо, което не изглеждаше като пълно единство, но да помислим как бе създадено това министерство. Почти всеки член влезе принудително в кабинета. Консервативната и Либералната партии са представени в него, защото положението на страната го изискваше, и защото князът би избягал, не би се създал един кабинет, който да обедини всички

добри имена. Ние нямахме друга програма, освен тази — да държим България над водата. Мислехме, че министрите трябва първо да бъдат българи, а изборът — дали либерали или консерватори трябва да управляват — би могъл да бъде решен в бъдеще след одобрението на княза. Ние мислехме, че министерството ще даде картината на една брачна двойка, в която мъжът и жената ще си правят взаимни отстъпки. Така е било досега, но дискусиата върху това кой трябвало да прави отстъпки, предполага известни жертви, както и самата отстъпка. Има ли в това нещо чудно, че с течение на времето единият или другият става нетърпелив и иска да отстъпи? Да осъществи това намерение той не е в състояние. Бъдещето на България изисква това, че министерството ще остане временно, както е и ще остане така, дори когато понякога в министерския съвет се появят противоречия и един или друг бъде недоволен! Мнозинството от народа също иска това.

Опозицията ни всъщност не е опасна: тя е достатъчно опасна, за да стане неприятна на министрите и да ги подсети, че няма никъде радост да седиш на министерската банка; но тя не е достатъчно силна, за да даде на нещата друга посока. Част от оппозицията ни по-скоро е локална. Радославов⁹ е патриот и е изпълнен от мисълта, че България трябва да се управлява сама. Каравелов, напротив, не се счита към тях повече. Той е ням /мъртъв/, а цанковистите — да, те могат да създават интриги, да разпространяват неверни слухове и да заблуждават общественото мнение. Могат също да мамят с всякакви интриги кръговете на Европа, които ни желаят доброто, но те няма да имат сериозен успех. Има градове, където те имат привърженици, като Оряхово и Видин, но България няма два, тя има 152 града, значи два срещу сто и петдесет. Съотношението е неизгодно за враговете ни.

Те разпространяват, че армията щяла да се измори да ни следва. Армията у нас е народна войска и има доста много допирни точки с населението, за да се измъкне от желанията и настроенията си. Народ и армия са едно. Не са ли еднакви и интересите им? Ако е догма за народа да определя сам съдбините си, не е естествено армията да заявява: "Войска, която извоюва победи, които са и биха били смятани за невъзможни, може да остави ръководството на онези, които са родени в тази страна, които виждат нейната опасност като собствена, които се борят за самите себе си, когато вдигат оръжието". Казва се, че нашите офицери били твърде млади; те стареят с всеки изминат ден и с всеки изминал ден пристигането на чужди офицери, ако би било необходимо, е все по-ненужно. Не, не! Да ни дадат спокойствие и мир за развитието ни и ние ще заслужим доверието на всички, които показаха симпатиите си към нас.

Казват ми, че съм бил водил преговори с Цанков и че съм се приближавал към неговата партия. Това се разпространява, за да помрачат отношението ми към княза, за да се разпространяват в страната неясни неща. Какво можем

да правя с цанковистите? Каравелов е банкрутирал, Цанков¹⁰ е банкрутирал. Защо трябва този, който е прав, да подаде ръка на пропадналия? Тези слухове са пуснати през моето отсъствие, защото един цанковист при министъра, който ме заместваше, докато отсъствувах, говореше и вярваше: "Вие, либерали, вървите с консерваторите, вървете с нас, де." Но тук има огромна разлика: консерваторите са българи, а цанковистите не са, а какво мисли народът, показва ясно положението на Каравелов. Преди най-популярният човек, днес той е избягван и изоставен от цял свят. Цанковистите, недоволни от един отказ, ми писаха и предложиха дружбата си. Тези писма са при княза, комуто аз служа вярно и комуто аз помогнах да се излекува от това предложение с несъмнена стойност в знак на това, че положението на противниците е лошо и в знак на това, че моята честна преданост към него ще остане непоклатима. Аз бях сред тези, които го избираха, и ще остана през цялото време негов верен привърженик.

Ето, Вие виждате какво са големите самохвалства, които оставят да се случат най-лоши неща, които имат за нас, както и за княза, най-лоши предсказания. Разпространителите на тези празни приказки би трябвало да означават това, колко често неверни представи са увреждали политиката на Русия и как докладите на Игнатиев¹¹ за Турция биха поставили руската армия и нейните водачи в опасно положение, ако само турските генерали имаха малко по-голяма модерна школовка. Няма ли въобще нещастие с предсказания за нас? Кой би могъл да предвиди нещата при Сливница, кой познаваше способностите на войската, която се оттегли през войната като в приказка към северната ни граница?

Аз мисля, днес сме толкова недоверчиви, както тогава, без право да не искаш да вярваш, че армия и народ у нас са сплотени, за да защитят правото на самоопределение на собствената си родина; но двете са единни да жертват кръвта и богатството си и да заложат малките си суетности, незначителните си лични въпроси за честта и доброто на родината си.

От казаното става ясна ситуацията, в която се намира князът. Аз мога да кажа, че той отдавна би заслужил силите, които желаят доброто на България, да не му откажат признаване и да обявят явно анонимното си приятелство¹². Князът отговаря на очакванията ни. Той е изпълнен със старание за всички въпроси на страната; той преценява нашите нужди и изостри своето политическо око в продължение на една година. България е една добра политическа школа. Князът е учил тук да запази волята си, което е необходимо, и без да наруши нито едно право на народа, да даде израз на волята за предимство на страната. Неговата дума често беше решаваща в моменти, когато министрите стояха един срещу друг с различните си мнения. Той насърчаваше, а в неща на администрацията, както и на армията, довеждаше въпросите до тяхното разрешение, които без него биха останали

нерешени. Това влияние извоюва неговата лична собственост, защото изкуството на ласкаене се използва рядко в страната. Доволни сме от избора си. България няма да даде на света зрелище на нови преобразования, ако остави един народ да го смущава, който има само един идеал: да просъществува честно, народ, който да извоюва съзнанието като успех заради своето старание и труд, да даде жертви за културата и цивилизацията, които той пое радостно. Надяваме се, че ще се побоят от отговорностите да прекъснат такива старания и ако не в интерес на България, то в интерес на Европа, на нещата в страната ще бъде оставен свободен ход”.

БЕЛЕЖКИ

¹ Тържественото откриване на железопътната линия Виена-Цариград става на 12 август 1888 г., а по случай пускането на първия влак вестникът отпечатва поредица специални материали.

² Григор Димитров Начович /22.I.1845, Свищов — 4.I.1920, София/ — известен обществен и държавен деец. Участва в националноосвободителното движение и след Освобождението е депутат в Учредителното събрание. Израства като един от водачите на Консервативната партия. Многократно заема министерски и дипломатически постове. В случая е министър на финансите.

³ Става дума за д-р А. Шишманов, един от изявените привърженици на Драган Цанков.

⁴ Цанковистите са течение от Либералната партия, което през лятото на 1884 г. се отцепва и поставя началото на нова политическа групировка под това название. През ноември 1899 г. тя се преименува като Прогресивнолиберална партия. Последната е известна като най-русофилската партия в България.

⁵ Димитър Николов Петков /1858—1907 г./ е роден в с. Башкьой, Северна Добруджа. Взема участие в Сръбско-турската война от 1876 г. По време на Руско-турската война от 1877/78 г. е в Българското опълчение и се отличава в боевете при Ст. Загора и Шипка, където загубва ръката си. По време на преврата и контрапреврата от 1886 г. застава на страната на Ст. Стамболов. Напуска каравелистите и се включва активно в основаната през 1886—1887 г. Народнолиберална партия /стамболовисти/. Участва в издаването на в-к “Свобода”. Кмет на София е от 1887 до 1893 г. и има заслуги за нейното архитектурно обновяване. От 14 декември 1892 г. до 3 май 1893 г. е председател на VI Обикновено народно събрание, а от 3 до 17 май същата година — Председател на четвъртото Велико народно събрание. От 15 октомври до 19 ноември 1893 г. е председател на VII Обикновено народно събрание. Министър на обществените сгради, пътищата и съобщенията в правителството на Стамболов от 19 ноември 1893 г. до 19 май 1894 г. След смъртта на Стамболов е избран за лидер на Народнолибералната партия. Като министър-председател през февруари 1907 г. става жертва на политически атентат.

⁶ Петко Стойчев Каравелов /24 март 1843 г., Копривщица — 24.I.1903 г., София/ е изтъкнат държавник и политик, депутат, идеолог и водач на Либералната партия. В

случая е водач на каравелистите — опозиция на управлението на Стамболов. Заемал е министерски и министър-председателски постове. Във външната политика се обявява за сътрудничество с Русия.

⁷ В историческите изследвания, разглеждащи абдикацията на княз Александър Батенберг, се изтъква, че той изпраща своята знаменита телеграма до руския император Александър III тайно от Стамболов и другите български управляващи дейци. Може би в случая Стамболов иска да неутрализира явното впечатление за различната стратегия на княза през 1886 г.

⁸ Става дума за разногласията между Стамболов и консерваторите министри Константин Стоилов и Григор Начович. През ноември 1888 г. министърът на правосъдието К. Стоилов и на финансите Гр. Начович излизат от првительството, като на техните места биват назначени Димитър Тончев и Иван Салабашев. Тези промени не разстройват сериозно Стамболовия кабинет.

⁹ Васил Христов Радославов /15.VII.1854 г., Ловеч — 21.X.1929 г., Берлин/ е български политически и държавен деец. След избора на принц Фердинанд Сакскобургготски за княз на България Радославов се отцепва от Стамболов и застава начело на Либерална партия радослависти. Заемал министерски и министър-председателски постове.

¹⁰ Драган Цанков /28.X.1828 г., Свищов — 11.III.1911 г., София/ е известен просветно-църковен, обществен и политически деец. При разцеплението на Либералната партия през 1883—1884 г. поема ръководството на умерените либерали. След това съгласува политическото си поведение с инициативите на руската дипломация. Обявява се против русофобската политика на Ст. Стамболов и ръководи действията на българската политическа емиграция срещу Регентството и правителството на Стамболов.

¹¹ Става дума за граф Николай II. Игнатиев, бивш руски посланик в Цариград, продиктувал на турците условията на Санстефанския мирен договор от 3 март 1878 г.

¹² Австро-Унгария и Англия тайно подкрепят съществуващото положение в България, въпреки че официално не признават Фердинанд за законен княз. Според Берлинския договор новият български княз трябва да бъде признат от всички велики сили.